

JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI

LA FAMÍLIA GUALBA I EL *TIRANT LO BLANC*

A l'amic Sr. Josep M. Pons i Guri, d'Arenys de Mar

1. *MARTÍ JOAN DE G(U)ALBA*

Com és ben sabut, la primera edició del *Tirant lo Blanc*, acabada d'estampar a València el 20 de novembre de 1490, presenta un colofó que diu que aquest llibre «fou traduït d'anglès en llengua portuguesa, e après en vulgar llengua valenciana, lo qual, per mort sua, no en pogué acabar de traduir sinó les tres parts. La quarta part, que és la fi del llibre, és estada traduïda, a pregàries de la noble senyora dona Ysabel de Lloris, per lo magnífic cavaller Mossèn Martí Joan de Galba». A partir d'aquesta afirmació, la feina de filòlegs i erudits ha estat de dilucidar la possible intervenció d'aquest personatge en la redacció del *Tirant*, la relació que tenia amb Joanot Martorell, que la dedicatòria declara autor de tota l'obra, i també les dades personals i familiars de Martí Joan de G(u)alba.

Les primeres notícies positives foren aportades per Francisco Martínez y Martínez, el qual, en la seva obra *Martín Juan de Galba, coautor de Tirant lo Blanch* (València 1916), després de revisar detalladament la bibliografia anterior, passa a analitzar dos documents essencials, que tingué la sort de conèixer i l'oportunitat de publicar com a apèndixs en aquest llibre; es tracta del testament de «Martí Joan de Galba, donzell habitador de la ciutat de València», datat el dissabte 27 de març de 1490 (apèndix II), i l'inventari dels béns d'aquest que féu el seu marmessor Pere Barberà el 28 d'abril del mateix any, ja difunt el testador (apèndix III).

Per aquest testament podem saber que Martí Joan de Galba (amb aquesta grafia hi figura) era un home ric, vidu de Caterina de Celma, de qui havia heretat ell, i que no tenia fills; després de fer nombroses disposicions de caràcter piadós per a la seva sepultura, per a la salva-

ció de la seva ànima, de la seva esposa i dels seus pares «e dels meus e per les ànimes de tots ells difunts», afirma: «Item vull e man que tots los libres que yo tinc e apres ma fi se trobaran en la cassa mia sien del hereu de jus scrit e vull e man que no sien venuts sino que aquell dit hereu de jus scrit aquells dits libres haga de pendre portar e aquells metre en lo castell de muntnegre situat en lo principat de Cathalunya en lo qual dit castell los dits libres hagen de ser reservats e conservats per memoria e remenbranza mia» (p. 69), i més endavant diu que «hereu meu propi universal e general a mi fas e instituesch per dret de institució ço es a saber al magnific en guerau de galba donzell senyor del castell de monnegre en lo principat de Cathalunya domiciliat nebot meu...» (p. 70). A continuació del testament hi ha dos assentaments notarials; el primer és datat el 27 d'abril de 1490, «qui hera lo dia mateix que morí lo testador» (p. 72); el segon, del 28 d'octubre del mateix any, es refereix a l'acceptació de l'herència per part de Guerau de Galba, el qual havia nomenat procurador Joan Redó, ciutadà de Barcelona, «segons de la procura e poder de aquell consta ab una carta de procura feta en la potbla (sic) de la vetloria [és a dir, de la Batllòria], terme del dit munt negre [Montnegre] en lo dit principat de Catalunya» (ps. 72-73).

L'inventari dels béns que, com hem dit, féu Pere Barberà el 28 d'abril de 1490, és a dir, l'endemà de la mort del testador, ens permet de conèixer millor l'entorn familiar del nostre personatge, perquè entre els papers que deixà hi havia «una carta intitullada cartes nupcials fermades entre los honorables Martí Johan de Galba donzell e na Catherina Celma, muller de aquell... Item una carta plana intitulada testament de la honorable madona elionor muller del honorable mossen guerau de galba caualler. Item dins la carta en paper los capitolls matrimonials fets entre lo honorable en guillem ramon de galba doncell a la honorable na yolant doncella filla dels honorables en pere galceran armengoll. Item una donació en paper feta per lo honorable en galceran de galba caualler an Martin Johan de galba donzell fill seu» (p. 78). Sembla per aquesta darrera frase que el pare de Martí Joan es deia Galceran, però això deu ésser un error, perquè més endavant consta «una carta en sa pública forma intitullada donació feta per lo honorable mossèn Johan de Galba donzell fill seu» del 2 de juliol de

1449 (p. 81). Respecte dels llibres seus, que són relacionats amb més o menys precisió, la notícia més interessant és: «Item hun libre cubert de pergamí apellat lo tiran. Item n'i ha hun altre tot acabat lo qual tenen per original los estampadors e per lo qual ne tenen a donar XII bolums com sien stampats segons consta ab carta rebuda per lo discret en Johan cavaller notari sots sert callendari» (p. 82).

Sabem, doncs, que el *Tirant* original era en poder de Martí Joan de «Galba» el qual en devia fer o fer fer una còpia que tenien els impressors, és a dir «los stampadors», que havien d'editar el llibre.

2. LA FAMÍLIA GUALBA

A aquesta família es referí el 1911 P. Vergés i Moreu en la seva monografia sobre la localitat de Gualba, al peu del Montseny, d'on provenia, però aquest autor confon els Gualba amb la família de patricis barcelonins dita Gualbes, malgrat que no tenien cap relació de parentiu.¹

Altres dades dels Gualba i del castell de Montnegre han estat aportades per Pere Català i Roca en l'obra *Els castells catalans*,² en què recull informació aportada per Antoni Pladevall.

També s'hi ha referit Josep M. Pons i Guri en el seu article *Montnegre, baronia de*, de la *Gran Enciclopèdia Catalana*: «Jurisdicció senyorial del Vallès Oriental, vinculada a la família Gualba [sic], que comprenia els termes de Montnegre, Fuirosos, la Batllòria i Gualba. El castell de Montnegre s'alçava prop de l'església de Sant Martí de Montnegre, i deixà d'ésser habitat des del segle XIV».

Posteriorment, Josep Baucells i Reig va publicar un bon estudi dedicat a *L'entorn familiar de Ponç de Gualba, bisbe de Barcelona (1301-1334)*,³ on aclareix que aquest gran prelat, probablement nebot d'un altre bisbe d'aquesta seu, Guerau de Gualba (1271-1285), i

1. Pedro VERGÉS Y MOREU, *Gualba*, il·lustrada per Lorenzo Brunet (Barcelona, Imprenta de Pedro Ortega, 1911).

2. Vol. II (Barcelona, Dalmau editor, 1969), ps. 312-314, i vol. IV (íd. 1973), p. 1150.

3. Publicat en l'*Homenatge a la memòria del Prof. Dr. Emilio Sáez* (Barcelona, Universitat de Barcelona / Institució Milà i Fontanals del CSIC, 1989), ps. 445-460.

germà d'Arnau, senyor de Montnegre, s'havia educat de jove a la seu de Mallorca, però que no és probable que hagués nascut en aquesta illa, com alguns havien suposat. D'ell podem dir que fou el primer gran impulsor de la construcció de la catedral gòtica de Barcelona, i que està enterrat en l'antiga capella de Sant Nicolau, avui de Sant Benet; en la tomba figura el seu escut, un puig flordelísat groc sobre camp vermell, que també apareix en el vitrall del finestral gran central de l'absis d'aquesta catedral.⁴

Aquestes dades respecte de la família de Martí Joan de «Galba» han estat ampliades per Xavier Renau, primerament en un article publicat el 1991 sota el títol *Martí Joan de Galba, vida i llinatge* («Serra d'Or», núm. 375, març de 1991), que de fet és un resum o extret d'un treball seu titulat *La casa de Gualba i la baronia de Montnegre*, inèdit però dipositat a l'Arxiu Fidel Fita d'Arenys de Mar. En aquest article, on recull la informació de Martínez y Martínez a què ens hem referit, X. Renau s'adonà de la raresa del cognom Galba i del paral·lelisme amb la família Gualba de Montnegre, la qual en els documents catalans apareix generalment en la forma Gualba, que de fet és l'única lingüísticament correcta; així, «en el document que testimonia la recepció de l'original del *Tirant* (i deu volums ja impresos), l'hereu i recipiendari del llibre és anomenat Guerau de Gualba, “donzell habitant a Barcelona”, i al difunt Martí Joan se'l denomina “Martinis Johanis de Gualba”, amb “u”» (p. 46 [206]). Renau aporta a més en aquest article una informació molt valuosa de la família Gualba, i n'inclou un arbre genealògic que acaba amb Joan-Guerau, senyor i baró de Montnegre el 1520, amb descendència, el qual era successor de Guerau (VI), senyor de Montnegre el 1506, que era precisament l'hereu de Martí Joan de Galba. També ens informa que Ponç de Gualba, que pertanyia a un llinatge documentat des del segle XII procedent de la veïna població de Gualba, al peu del Montseny, l'any 1274 «va adquirir el terme i castell de Montnegre, que fins aquell moment havia estat terra fiscal dels comtes-reis de Barcelona» (p. 47 [207]).

4. J. AINAUD i d'altres, *Els vitralls de la catedral de Barcelona i del monestir de Pedralbes* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1997), ps. 137-151.

En aquest article X. Renau afirma també que «a la segona meitat del segle xv el castell de Montnegre passà algunes vicissituds a conseqüència de les guerres remences, ja que l'any 1484 estava ocupat pel cabdill dels pagesos Joan Sala, de Montornès, i l'estat de la fortalesa sembla molt deficient. Dos anys més tard, el nebot de Martí Joan, Guerau, es queixa que no l'ha recuperat encara, però, segurament no trigaria a fer-ho, i a començar-ne la reconstrucció. No és, doncs, gens estrany que Martí Joan, en els darrers anys de la seva vida, sentís un cert enyor de la casa pairal i ordenés que els seus estimats llibres fossin tramesos a l'indret on ell, possiblement, havia viscut abans del seu matrimoni i de la seva anada a València» (p. 48 [208]).

També es refereix X. Renau a «la coincidència que existeix entre la dedicatòria del *Tirant* a favor de Ferran de Portugal i la fidelitat que mostrà Guerau de Gualba —pare de Martí Joan— envers la persona del Rei dels Catalans, Pere de Portugal, cosí germà de Ferran (tots dos eren néts de Joan I i de Felipa de Lancaster) i enemic de Joan II de Trastàmara», i que «quant al trasllat a València de Martí Joan, hauria d'haver estat entre 1449 i 1457, ja que en la primera data consta habitar la vegueria de Barcelona [...] i en la segona, celebrà les seves noces, durant el mes de gener, amb Caterina de Celma, i o bé fou llavors que hi fixà el domicili, o bé ja hi residia des de feia poc, al redós dels censals que el pare li havia donat» (p. 48[208]).

En aquest article Renau ens diu, a més, que aquest castell «va pertànyer a la família fins a la guerra de Successió i es va perdre amb l'exili del seu darrer posseïdor, Francesc de Bernard i Santjust, a qui fou concedit el títol de marquès de Montnegre per l'arxiduc Carles d'Àustria i que s'havia distingit en les negociacions del tractat d'Utrecht per la seva defensa de les llibertats i institucions catalanes. Per cert, que un dels fills del marquès de Montnegre, Antoni de Berard i Morera, capità de la Coronela, morí defensant el baluard barceloní del Portal Nou durant el setge de 1714 (S. ALBERTÍ, *L'onze de setembre*, Barcelona, 1964)» (ps. 47[207]-48[208]).

Després d'aquesta primera publicació de X. Renau, diversos estudiosos han aportat altres dades extretes dels arxius valencians respecte de l'activitat de la família Gualba a València i de les seves relacions amb la família Martorell, dades que han estat aplegades i exposades

per Jaume J. Chiner Gimeno a *El viure novellesc. Biografia de Joanot Martorell* (Alcoi, Marfil, 1993). Així, sabem que «Martí Joan de Galba apareix en la majoria dels documents implicat en diverses disputes per censals que, a diferència de Joanot Martorell, li devien. Martí Joan de Galba era *prestamista*» (ps. 157-158), ofici o funció que sembla que va heretar del seu pare junt amb els béns que aquest posseïa a València. I també sabem que «el 24 d'abril de 1465 Galceran Martorell va reclamar judicialment a Martí Joan de Galba un llibre propietat de Joanot anomenat *Tirant lo Blanch*. Amb la venda del manuscrit en pública almoneda, Galceran pretenia satisfer una part dels 154.446 sous i 6 diners que, segons ell mateix, el novel·lista li devia. El manuscrit reclamat per Galceran estava format per “*XXVII sisternes del full entregue deslligat*”, és a dir, 648 pàgines i va ser empenyorat per Joanot Martorell a Galba a canvi de 100 reals, uns 150 sous. Cinc dies després, el procurador judicial de Martí Joan de Galba va rebutjar la demanda que havia interposat davant el Governador General de València», tot alegant diverses raons, entre les quals que Joanot havia empenyorat el manuscrit per 100 reals ja que, segons Galba, «*lo dit mossèn Johanot passava moltes necessitats e lo dit Martí Johan li prestava diners sovent, la qual cosa no és ignorada per lo dit mossèn Galceran Martorell*»; Martí Joan de Galba, que, a més, era creditor de Galceran Martorell per una quantitat més gran que el valor del llibre, havia acordat amb Joanot que si «*dins hun any no pagava lo dit mossèn Johan Martorell, lo dit llibre fos del dit Martí Johan e d'aquí avant pogués vendre aquell o retenir aquell axí com a seu propi*», i «afegia Galba que aqueix acord s'havia pres ja feia més de catorze o quinze mesos» (ps. 155-156). Es tracta, sens dubte, d'una maniobra desesperada, i que va resultar infructuosa, de la família Martorell per a recuperar el manuscrit del *Tirant*.

Més recentment Xavier Renau ha ampliat aquestes dades en el capítol «La “domus” de Gualba i els senyors de Montnegre» del llibre d'autoria col·lectiva titulat *Història de Gualba, la vall de les aigües blanques* (Barcelona, Arxiu Diocesà de Barcelona, 2000, ps. 54-61), on, després de referir-se als orígens d'aquest llinatge (provinent, com hem vist, del terme del poble de Gualba, veí precisament del de Montnegre, on tenia possessions el monestir de Sant Cugat del Vallès, amb

el qual al principi els Gualba apareixen vinculats), tracta del domini senyorial del castell de Montnegre i el seu terme, adquirit, com hem vist, el 1264 per Ponç I a l'infant Pere (futur rei Pere II), sembla que com a compensació d'un préstec que havia fet a la família reial.

Podem confirmar, doncs, que es tracta, d'una família que es dedicà molt aviat a la finança malgrat el seu estatus de cavallers, i que al principi es troba, a més, molt relacionada amb la seu de Barcelona i amb el monestir de Sant Cugat del Vallès. Aquesta activitat fou continuada pels membres de la dinastia i els va permetre de tenir almenys fins a Lucrècia de Gualba, és a dir, fins ben entrat el segle XVII, un patrimoni considerable.

Fill d'aquest Ponç I de Gualba fou el bisbe de Barcelona dit també Ponç de Gualba, germà d'Arnau, senyor de Montnegre, de qui hem parlat abans.

En relació amb Guerau (II) de Gualba, Renau afirma en aquest darrer treball seu que «durant el segle XV, hi ha una repetició dels diversos i successius senyors del Montnegre, que, durant dues o tres generacions es diuen invariablement Guerau. Això fa que, de vegades, sigui difícil destriar de quina generació es pot tractar» (p. 59). De tota manera, l'any 1443 un «Guerau de Gualba, Cavaller ("milite"), domiciliat al Vallès, resulta ser ecònom (administrador) de la senyora Iolanda de Cabrera [Violant de Prades], esposa de Bernat Joan de Cabrera, comte de Mòdica i vescomte de Cabrera i de Bas, i en aquesta qualitat, nomena procurador el seu fill, Martí Joan de Gualba, sobre determinades qüestions i cobrances que hi ha prop de la batllia de Sant Celoni. Aquest Martí Joan seria, temps a venir, el coautor de la novel·la "Tirant lo Blanc"» (p. 59).

El següent, Guerau (III) de Gualba, casat amb Violant, morí deixant un infant dit també Guerau (IV) sota la tutela de la seva mare almenys fins al 1487, en què troba el castell de Montnegre rònec del tot. Aquest Guerau (IV), nebot i hereu de Martí Joan de Gualba, el 1506 figura encara com a senyor del castell i terme de Montnegre. És en temps de Guerau (III) que el castell de Montnegre fou en bona part enderrocat en ocasió de la guerra dels remences; el 1484 Pere Ramon de Sala, cabdill remença, l'ocupà durant algun temps, i no fou retornat al seu propietari fins al 1485 (p. 59).

A aquest castell anaven destinats, com hem vist, els llibres de Martí Joan de Gualba, però creiem, com comentarem més endavant, que el vell castell, situat a dalt, a Sant Martí de Montnegre, ja no fou reconstruït, sinó que probablement aquest mateix Guerau (IV) devia ser qui construï un gran casal, a baix, a la Batllòria, dins el terme del castell de Montnegre (que avui pertany al terme municipal de Sant Celoni, al Vallès Oriental), al costat del camí ral de Girona i França, on devia traslladar la residència habitual, els llibres heretats i l'administració dels seus dominis senyorials, com van fer molts senyors territorials en aquest període, tot mantenint oficialment la titularitat del vell castell. De fet sabem, com hem vist abans, que aquest Guerau (IV) va signar el 1490 el document d'acceptació de l'herència del seu oncle a la pobla de la Batllòria, on ja devia residir habitualment.

Segons X. Renau, successor d'aquest Guerau (IV) fou Joan Guerau (I), novè senyor de Montnegre, que entrà en possessió del castell i terme pels voltants del 1520, i que establí una successió troncal «sine liberis decessit» en aquest domini, la qual disposició tindrà, com veurem, una transcendència ulterior. Aquest es titulà per primer cop baró de Montnegre.

El seu successor fou Joan Guerau (II), segon baró de Montnegre, que segons Renau «residia habitualment a Barcelona». L'any 1561, a la Batllòria, atorga un document, signant, en català: «Joan-Guerau de Gualba... [i] deixà un fill, potser il·legítim, que fou clergue de Barcelona, Segimon o Gimon de Gualba, ... però [Joan-Guerau], era absent del poble i no pagava els delmes o drets episcopals... [i] tingué, també, dues filles, Guiomar i Lucrècia», ambdues «hereves i propietàries en indivís del castell de Montnegre i poble de la Vallòria». Lucrècia devia ser la germana gran. Habitualment, residien a Barcelona, però feien estades al poble de la Batllòria amb alguna freqüència... El 1624, Guiomar havia mort, i Lucrècia, ella sola, ostenta el títol de senyora o baronessa de Montnegre («baronissa termini castro de Montenigro»), però pel mes de setembre del mateix any, Lucrècia també hauria mort, ja que en pren possessió Guillem Ramon de Gualba (p. 60).

Aquest Guillem Ramon de Gualba i Despapiol (o Dezpapiol) va poder heretar el castell o baronia de Montnegre en virtut de la successió troncal establerta pel seu avantpassat Joan-Guerau (I) un segle

abans, el 1535, perquè de fet Lucrècia no l'havia fet hereu universal, com veurem amb més detall, de manera que Guillem-Ramon hagué d'arribar a una entesa amb l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona.

Segons Renau, Guillem Ramon no deixà descendència legítima, de manera que la baronia de Montnegre passà a la seva germana Maria de Gualba i Despapiol (Dezpapiol), casada amb Marià de Berart i de Bes, i després a la filla d'aquests, Maria de Berart i de Gualba, casada amb el perpinyanès Francesc Ortafà, el qual el 1640 heretà la baronia a la mort de la seva dona. Fills d'aquests foren Francesc d'Ortafà, setè baró de Montnegre, que solia viure a Perpinyà i que el 1646 llogà l'Hostal Nou de la Batllòria; i el 1675 consta com a vuitè baró de Montnegre, Agustí Berart (o Berardo): «partidari de l'arxiduc durant la guerra de Successió, i, segurament, pare de Francesc de Berardo i Santjust, qui, en recompensa de les seves activitats a favor de la causa dels Àustries, fou nomenat marquès de Montnegre, amb grandesa d'Espanya, el 1714, o poc després; títol que passà a la seva filla, Serafina de Berardo i Morera, esposa del comte de Villanueva de las Torres, Francisco de Rivera. Un altre fill d'Agustí Berardo fou Antoni de Berardo i de Morera, capità de la Coronela, qui morí heroicament en defensa de la ciutat de Barcelona, al baluard del Portal Nou, durant el setge de l'any 1714» (p. 61), al qual, com hem vist, ja s'havia referit en l'article anterior.

Amb aquesta mort heroica s'acaba l'aportació ben important de Xavier Renau al coneixement de les vicissituds de la família Gualba i els seus descendents a la baronia de Montnegre. No sabem si aquests van heretar encara el manuscrit i els primers exemplars de *Tirant lo Blanc*, però de fet la successió a aquesta baronia no acabà amb aquests, com veurem més endavant.

3. LUCRÈCIA DE GUALBA

A aquesta informació sobre la família Gualba de Montnegre, encara hi podem fer alguns afegits i precisions després d'haver consultat la documentació que, procedent del llegat de Lucrècia de Gualba, conserva l'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona.

En primer lloc ens referirem a un document en pergami⁵ del 18 de setembre de 1579, titulat *Adjudicació dels béns de la senyora Guimar [sic] de Gualba*, mare de Lucrècia, que morí intestada; segons un dels testimonis, «la dita senyora Guimar de Gualba y de Barberà [aquest és el seu cognom patern], muller que fonch del magnífic señor mossèn Joan Garau de Gualba, señor de la Vallòria, és morta de mort natural en lo lloch de la Vallòria haurà alguns mesos, y que ha deixat un fill anomenat Gismundo de Gualba y dues filles anomenades señores Guiomar y Lucrècia, comuns a ella dita senyora Guiomar de Gualba y de Barberà y al dit senyor Joan Garau de Gualba, señor de la Vall llòria, marit seu. No sap ni ha entès que hage fet testament algú, y assò dix saber ell testimoni perquè ha molt los coneix y coneix també a tots y veu que lo dit senyor Joan Garau de Gualba ara porte dol de la dita senyora».

Aquest «Gismundo» és sens dubte el Segimon o Gimón, que hem vist esmentat; sabem, doncs, que no era il·legítim, que la seva mare es deia Guiomar (com la filla d'aquesta, germana de Lucrècia), la qual va morir a la casa de la Batllòria (la Vall(II)òria), encara que el seu marit, Joan Guerau (II), residís habitualment a Barcelona.

Més informació podem trobar en el *Llibre de taula que conté tot lo principi del Hospital General de Sancta Creu y de la Convalesentia*, del 1614, còdex luxós «fet en Barcelona y Convalesentia en lo Any 1674», que comença amb la peça literària següent, ben representativa de la literatura catalana de l'època barroca:

Soneto

Antigas cosas de inmortal memòria
 En aquest llibre trobarà observades
 Aquell que cura sas fullas registrades
 Noticiós quedant de aquesta Hystòria.
 Trobarà iuntament per major Glòria
 De la Convalescència retratadas
 Las Armas ab hystòrias declaradas
 Perquè siga a tothom cosa notòria.

5. «Patrimonio, carpeta 85^a. Testamentos y documentos pertenecientes a Gualba, Lucrecia, 1579-1687.»

Per tant de'n dedicar-lo no's retarda
A St. Pau (del zel diví ardent Centella)
Perque quede segur a vista sua.
No trobant altre Sanct per major guarda
Que tinga a tantes Armas centinella
Suposat que té en la mà la espasa nua.

També ben representatiu d'aquell període, però sens dubte amb menys valor literari, és el poema dedicat «A las armas de la Illustre Senyora Lucrècia de Gualba», que diu:

Dècima

En la Montanya Gloriosa
Del gran Tabor proposà
Y en lo Calvari acabà
De dar la salut dichosa
Christo a la gent llastimosa.
Luego fent estas Azanyas
De dar salut ab sas manyas
Aquesta Casa al Pobret
A las de Gualba té dret
Armas que són dos montanyas

Els fulls 257 al 269 d'aquest *Llibre de taula* contenen el testament, atorgat el set de setembre de 1622, de «Lucrècia de Gualba, donsenlla, senhora de Montnegre, de Fuyroses, de la Vall llòria y de Pomar, domiciliada en la ciutat de Barcelona, filla legítima y natural del señor Joan Garau de Gualba, donsell, señor dels dits llocs, y de la senhora Guialmar, de aquell muller, tots difunts». Per aquest testament, que confirma la considerable fortuna que posseïa la família Gualba, entre moltes altres, estableix les disposicions següents: «Elegesch marmesors ... lo señor Enrich de Barberà, donsell, en Barcelona domiciliat, y Andreu Benet Dams, mercader, ciutadà de Barcelona ... Elegesch a sepultura al meu cos fahedora en la iglésia o capella de Nostra Señora de la Esperança del lloch de la Vall llòria en lo vas dels Gualbas, en lo qual estan sepultats los ossos de mos pares y predecessors ... Insti-tuesch una causa pia per casar donsellas pobres naturals del castell,

lloch y térmens de Montnegre, de Fuyroses y de la Vall llòria ... Ítem, deixe y llegue a dit señor Enrich de Barbarà, marmesser meu, tot lo lloc y terme de Pomar ... en la vegueria de Cervera ... Ítem, deixe y llegue a la señora Maria Berart y Gualba, donsell, filla de magnífich miser Mariano Berart y de la señora Maria Berart y Gualba, muller sua, tots defuncts, sinch centes lliures ... per col·locació en matrimoni o ingress en religió, y no abans ni altrament. Ítem, deixe y llegue al señor Guillem de Gualba y de Papiol, donsell, tot lo castell y terme de Montnegre, de Fuyroses y lloch de la Vall llòria ab totes y qualsevols cases, terres, honors, possessions, censal del mes y altres rendes, vassalls, hòmens propis y jurisdiccions y tots y qualsevols altres drets y pertinències de dit castell y terme de Montnegre, en lo bisbat de Barcelona, lo qual llegat li fas ab tal condició que no puga mòurer plet ni qüestió alguna a mon hereu o successor universal per qualsevol causa o raó que sie, y ab pacte també y condició que si dit señor Guillem de Gualba y Papiol morirà ab fills o filles hu o molts, legítims y naturals, de llegítim y carnal matrimoni procreats, que en tal cas pugue disposar y fer a totes ses líberes voluntats ... emperò, si morirà sens dits fills o fillas ... o mourà plet o qüestió a dit mon hereu, en tals casos ... deixe el dit castell y terme de Montnegre, de Fuyroses y lloch de la Vall llòria y altres coses predites al Hospital General de Santa Creu de ... Barcelona, y encara ab tal pacte y condició que tots mos successors en dit castell ... hagen de pagar quiscun any perpètuament ... que són de una part sis lliures per la celebració de una missa quotidiana, sisquanta lliures de una causa pia de donselles pobres y sinch lliures per cremar una llàntia ...».

A continuació, entre els folis 273 i 279, el *Llibre de taula* conté un document, atorgat pels marmessors de Lucrècia de Gualba el 14 d'abril de 1629, d'execució del dit testament. Com que sabem que Lucrècia va morir el 1624, la demora en l'execució havia d'ésser deguda a les reclamacions en relació amb aquest testament, que els marmessors van haver de resoldre abans de fer la repartició definitiva.

Així, a més de fer-hi constar que Lucrècia deixà com a hereu universal «a Nostre Señor Déu y a la sua ànima y a les causes pies» (herència que els marmessors destinen a l'Hospital de Santa Creu de Barcelona per a la construcció de la seva Casa de Convalescència), el

document es refereix a un «acte de transacció y concòrdia feta y firmada per y entre lo Sr. Guillem Ramon de Gualba, donsell, en Barcelona domiciliat, de una part y nosaltres de part altre»; segons aquest pacte «per esser dit Sr. Gualba cosa pia per ésser pobre cavaller, y també molt parent, so és cosí germà, de dita difunta, y altrament per los motius y causes en dita transacció y concòrdia contengut, havem donades y pagades de una part dos mília cen y vint lliures ... I de altra part dos centas lliures ... y li havem restituïts tots los actes que tenim fahents per la Vallòria y per la casa de la present ciutat [de Barcelona] que dita Sra. Lucrècia li ha llegades, conforme la àpoca de dits actes nos ha firmada en poder de dit Stalella notari a vint y dos de maig de mil siscentos vint y sinch ...Y renunciat cedit y transportat ... tots los mobles y grans y altres coses que dit Sr. Guillem Ramon De Gualba ha preses de la heretat de dita quondam Sra. Lucrètia de Gualba que al temps de la mort eren en la casa y també en lo hostel que dita Sra. possehia tot en la pobla de la Vallòria y en lo camí real que allí passa. Ítem cent vint y sis lliures tretse sous y quatra diners que dit Sr. Guillem Ramon de Gualba ha rebudes y cobrades dels arrendadors de les rendes de la Vallòria del arrendament fet per dita Sra. deffuncta [y] vint y sinch lliures que axí mateix a cobrades de Pera Grimalt, hostaler, per una mitja anyada del lloguer de dit hostel ...».

També estableix aquest document la possibilitat que Maria Berart i Gualba heretés aquests béns si Guillem Ramon de Gualba moria sense fills, però en el cas que dita Maria morís sense fills, les cases que Lucrècia de Gualba «possehia en la present ciutat prop la plassa de la Trinitat» (que no devien ésser incloses en el vincle familiar establert per Joan Guerau (I) de Gualba) passarien a l'hereu principal de Lucrècia, és a dir, a l'Hospital de Santa Creu de Barcelona. També reconeix aquest document «el dit Sr. Guillem Ramon de Gualba com a tudor y curador de la Sra. Maria Berart y Gualba, donsell, filla del magnífich misser Mariano Berart, doctor en drets, ciutadà de Barcelona, y de la Sra. Maria Berart y Gualba, muller sua, vuy muller de señor don Francesch de Ortafà, Sr. de Ortafà».

Podem afegir encara que el *Libre tercer de concòrdies* (1625-1639) del notari Antoni Estalella, a més de la concòrdia feta amb Guillem Ramon de Gualba en relació amb el testament de Lucrècia, del 20 de

març de 1625, conté una altra escriptura del 2 d'aquest mateix any, referent a una «causa y controvèrsia entre lo magnífic mossèn Mariano Berart, doctor en drets y ciutadà de Barcelona, com a usufructuari de la cosa dotal constant lo matrimoni, y la señora Maria Berart y Gualba, muller sua, propietària, y après mort sua ... la señora Maria Berart y Gualba, donsell, filla sua, agents de una part, y las señoras Guialmar de Gualba y Lucrètia de Gualba, donselles, germanes, señores del castell y terme de Montnegre, vall de Fuyroses y pobla de la Vall llòria ... y del lloch de Pomar ... y après mort sua durant dita causa defuntas ... en la qual causa pretenían y demanàvan que, com Joan Garau de Gualba, donsell, señor del dit castell ... ab son últim testament fet en poder de Joan Vilar, notari públich de Barcelona, a ... dies del mes de febrer del any mil cinch cents trenta sinch hagués instituït hereu seu universal a Joan Garau de Gualba, fill seu y de Anna, quondam, primera muller sua, amb certs vincles y substitutions ...».

Com hi podem observar, aquesta Maria Berart i Gualba, muller de Marià (Mariano) Berardo (Berart) és la Maria de Gualba i Despapiol, germana de Guillem-Ramon, segons la genealogia de Xavier Renau, la qual heretà la baronia del seu germà. No és difícil de deduir que el seu marit Marià, doctor en lleis, fos qui va negociar en nom de tota la família Gualba amb els marmessors de Lucrècia una solució al problema familiar de l'herència d'aquesta senyora donzella, que sospitem que no s'avenia gaire amb els seus cosins germans.

Respecte de la sort del manuscrit o dels incunables que havia posseït la família Gualba, és ben cert que aquests documents que hem aportat no ens en donen cap notícia concreta, puix que no contenen cap inventari de béns com el que es va fer a la mort de Martí Joan de Gualba (i ara crec que ja podem deixar de banda la grafia arcaica Galba, que ens indueix a una pronúncia errònia), però pensem que en tot cas es podien incloure entre «los mobles i grans i altres coses [el subratllat és nostre] que el dit Sr. Guillem Ramon de Gualba ha preses de la heretat de la dita quondam senyora Lucrècia de Gualba que al temps de la mort [d'ella] eren en la casa i també en lo hostal que dita Sra. possehia tot en la pobla de la Vallòria i en lo camí real que allí passa», segons el document de donació dels marmessors de Lucrècia que hem pogut veure.

4. L'ESCUT DELS GUALBA

Ja hem dit que a la catedral de Barcelona apareix l'escut del bisbe Ponç de Gualba: un puig flordelísat groc (or) sobre camp vermell (gules).⁶ Aquest devia ésser l'escut primitiu de la família Gualba, però els senyors de Montnegre hi van afegir una insígnia al·lusiva d'aquest domini; van partir l'escut horitzontalment per la meitat de manera que en van resultar dos espais (campers) simètrics. En el camper superior es mantingué el motiu d'origen, és a dir el puig flordelísat, i en l'inferior s'incloué una muntanya negra (sable) per Montnegre, en forma de tres rocs units sobre fons groc (or). Aquest escut compost apareix pintat en el *Llibre de taula* esmentat⁷ (que inclou, a més, la dècima que hem vist i que alludeix precisament a aquest escut), esculpit en la peanya de l'estàtua de sant Pau que hi ha sobre el brocal del pou del pati de la Casa de Convalescència (avui seu de l'Institut d'Estudis Catalans) i també pintat repetidament en les sanefes superiors de les sales del pis principal d'aquesta casa. L'escut del *Llibre de taula* i el de la peanya del pou apareixen cofats amb un elm, d'acord amb la condició militar de la família Gualba, però els de les sanefes tenen forma caironada i, a més, representen una bordura caponada a peces per a cada camper amb els colors respectius, groc i vermell en el superior, i groc i negre en l'inferior, com podem comprovar en el dibuix que oferim d'aquest escut.

Ara passarem a comentar l'inventari dels béns de Martí Joan de Gualba, tal com ens els reporta i comenta F. Martínez y Martínez en la seva obra esmentada anteriorment sobre *Martín Juan de Galba*. Segons aquest autor, en aquest inventari apareix descrit expressament l'escut de la família de la seva muller, és a dir, dels Selma, que era «una creu vermella e una fulla de figuera», però no el del marit, tot i que consta que en algunes peces hi figuren ambdues armes: «dos cobriadzembles ab les armes del difunt i sa muller»; per això, F. Martínez

6. Aquest escut apareix descrit: «mont floré: or/gules més bordura [de] peces. Gualba» en el llibre de Martí DE RIQUER, *Heràldica catalana, des de l'any 1150 al 1550*, 2 vols. (Barcelona, Quaderns Crema, 1983), p. 387.

7. Reproduït al llibre de Rosa M. GARCIA I DOMÈNEC, *La Casa de Convalescència (1629-1680), seu de l'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995), p. 28.

considera que «en dicho documento y al principio se nos dice: que *en lo primer studí de lla dita casa*, o sea el dormitorio primero, entre muchas otras cosas, se hallan *quatre coffrens grans e de la forma major hobrats e emboltits ab senyals de rodes e molins de vent*; más adelante en la capilla, que estaba al extremo de una sala, entre otras cosas que omitimos, enumera un *mig coffre pintat de molins de vent e moles de molí*. En todo el inventario, como se puede ver, que es muy largo y bastante detallado, no se mencionan más empresas o señales; así, pues, no dudamos en decir que las armas de Galba eran un molino de viento y una mola de molino, que en los primeros cuatro baúles al notario le parecieron ruedas, y por más que en los esmentados cinco cofres se repiten las señales de los molinos y las ruedas o muelas, no se debe creer figurarían en el escudo en plural, pues allá servían indudablemente de decoración» (p. 23).

Doncs bé, creiem que aquestes descripcions corresponen a una interpretació errònia de l'escut dels Gualba, tal com l'hem descrit a propòsit de Lucrècia de Gualba. Els «molins de vent» no deuen ésser sinó interpretacions del puig flordelísat en què el puig sembli la torre d'un molí i els tres pètals les aspes que sobresurten del perfil del molí; i les rodes, una confusió de les tres roques unides que representen el Montnegre i que figuren en el camper inferior. Cal dir que totes aquestes figures, si són representades en forma molt estilitzada, són fàcilment confusibles, com es pot comprovar en l'escut de la peanya del pou a què ens hem referit.

5. ELS SUCCESSORS DELS GUALBA

Després de recollir les dades que sobre la família Gualba i els seus successors immediats, els Berart o Berardo, hem vist anteriorment, fins a la mort heroica d'Antoni de Berardo i de Morera durant la guerra de Successió, hem pogut resseguir encara la successió d'aquesta família en relació amb la baronia o senyoria de Montnegre, fins que s'extingí a la segona meitat del segle XIX.

La primera pista, la vam tenir pel *Diario de los viajes hechos en Cataluña* per Francisco de Zamora, a través de l'edició moderna a

cura de Ramon Boixareu (Barcelona, Curial, 1973); en la narració del viatge corresponent al 10 de gener de 1790 diu, després d'haver fet la descripció de Sant Celoni, «pasamos por la Valloria, en donde hay una buena casa perteneciente al barón de Rocafort», i en nota ens informa el curador: «La baronessa de Rocafort de Queralt, Gertrudis d'Armengol i Despujol (que morí el 1805) es casà el 1742 amb Ramon de Peguera i de Berardo, baró de Montnegre (lloc proper a la Batllòria). L'ur fill i successor fou Ramon Lluís d'Armengol, nascut el 1750» (p. 291).

Sabem, a més, per la informació que ens aporta Armand de Fluvià, que aquest Ramon de Peguera i de Berardo era fill de Josep-Francesc de Peguera, segon marquès de Foix i senyor de Torrelles (de Foix), que testà el 1746 i que era casat en primeres noces amb Maria de Berardo, la qual devia aportar el domini de Montnegre a la família Peguera de Foix. Fill d'aquest Ramon de Peguera fou Ramon-Lluís, casat amb Escolàstica d'Amat; el fill d'aquests fou Josep-Maria, mort el 1854, que era casat amb Maria-Antònia de Pedrolo, els quals tingueren una filla, Maria-Manuela de Peguera i de Pedrolo, morta el 1881.⁸ D'altra banda, sabem pel mateix Armand de Fluvià que aquesta Maria-Manuela de Peguera i de Pedrolo, que morí soltera el 1881, deixà els seus béns a les religioses saleses de Barcelona.⁹

Encara que el Sr. Armand de Fluvià no ens ha sabut informar d'on va treure aquestes darreres dades, hem pogut comprovar que són certes. Segons el registre civil, Maria-Manuela de Peguera i de Pedrals [*sic*, per error, en lloc de Pedrolo], natural de Santpedor, que residia al col·legi dels escolapis, va morir soltera el 21 d'abril de 1881, havent fet testament en poder del notari Francesc Just.¹⁰

Cal dir que no hem pogut trobar aquest testament, puix que el notari F. Just va deixar d'exercir el 1879, però és certa l'afirmació que els seus béns van afavorir les saleses de Barcelona, perquè les reverendes religioses del convent de Barcelona d'aquest orde, dedicat a la Visita-ció de Santa Maria, ens han manifestat que, si bé no disposen de do-

8. *Els castells catalans*, vol. III (Barcelona, Rafael Dalmau editor, 1971), p. 730.

9. *Gran Enciclopèdia Catalana*, s.v. *Peguera GENEAL*.

10. Hem d'agrair al Dr. Jesús Portavella l'obtenció d'aquestes dades.

cumentació referent a Maria-Manuela de Peguera, encara fan fer unes misses anuals per la seva ànima pel fet que fou benefactora d'aquest monestir.

Sí que hem pogut tenir coneixement (a través d'una escriptura de venda de Maria-Manuela de Peguera atorgada el 16 de gener de 1879 davant el notari Antoni Graciós per absència de F. Just) del testament del seu pare, don Josef M. de Peguera i d'Amat, Armengol, Berardo i Espuny, baró de Rocafort [de Queralt], datat el 6 d'octubre de 1847 i publicat el 6 d'abril de 1854 pel notari de Barcelona Jaume Rigalt i Alberich, on declarava hereva universal la seva filla Maria-Manuela de Peguera i de Pedrolo; i també hem pogut conèixer l'inventari que aquesta féu fer dels béns heretats del seu pare, publicat pel mateix notari el 9 de juny de 1854.

Segons aquest inventari, el baró de Rocafort (que no empra cap títol referent a Montnegre), que residia a Barcelona «en una casa grande sita en la Rambla de Estudios de esta ciudad, esquina a la calle de la Canuda», posseïa, entre molts d'altres en llocs diferents, els béns següents a la Batllòria:

«Una casa en la carretera de la Batlloria y otra casa mesón, distante medio cuarto de dicho pueblo.

Una pieza de tierra en dicho término, de cabida dos cuarteras de semilla.

Otra ídem de bosque en el término de Fuirosos, de cabida cuatro cuarteras.

Otra ídem ídem de cabida ocho cuarteras de bosque.

Otra pieza de tierra nombrada la Torre¹¹ situada en el término de Montnegre de cabida dos cuarteras.

A más por varias tierras de Montnegre, la Batlloria y Fuirosos se prestan varios censos que juntos importan la pensión anual de ochenta y una libras, quince sueldos, ocho dineros y alguna pensión en granos y volatería.»¹²

11. Creiem que aquesta descripció es refereix al lloc on era situat l'antic castell de Montnegre.

12. Hem d'agrair també als responsables de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (Col·legi de Notaris de Barcelona), de l'Arxiu Diocesà de Barcelona i de l'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona, llur sollicitud a les nostres consultes.

Respecte d'aquest inventari, ultra la «casa en la carretera de la Batlloria», de què parlarem més endavant, hem d'assenyalar que en descriure els objectes que el baró de Rocafort posseïa a la seva casa de Barcelona, si bé «en el archivo» hi havia «unos armarios donde están custodiados las escrituras y otros documentos relativos al patrimonio», no consta que hi tingués ni llibres, ni llibreria, malgrat que fins i tot disposava d'una capella particular en el seu domicili. La impressió que fa és que era una persona més devota que il·lustrada, i que en tot cas no tenia a casa seva ni el *Tirant*, ni els altres llibres que va deixar Martí Joan de Gualba. També hem de dir que ja devia haver perdut la relació familiar amb la Batllòria, perquè disposa que sigui enterrat definitivament al «pueblo de Nuestra Señora de Foix [és a dir a Torrelles de Foix, a l'Alt Penedès], donde descansan mis antepasados», els Peguera de Foix.

6. LA CASA DELS GUALBA A LA BATLLÒRIA

Com hem vist anteriorment, el vell castell de Montnegre, destruït amb motiu de la guerra dels Segadors, ja no fou reconstruït, sinó que la família Gualba, probablement Guerau (IV), hereu de Martí Joan de Gualba, construï una casa a la Batllòria, on ell ja residia, que substituï l'antic castell, del qual, com hem vist també abans, sembla que només en va restar el record com a torre.

Aquesta casa, segons es dedueix del pacte dels marmessors de Lucrècia de Gualba amb Guillem Ramon de Gualba, era situada «en lo camí real que allí passa», situació confirmada per l'inventari de béns de Josep M. de Peguera, pel qual sabem que posseïa «una casa en la carretera de la Batlloria y otra casa mesón, distante medio cuarto de dicho pueblo».

Per a la localització possible d'aquesta casa disposem del *Catàleg del Patrimoni Històric Arquitectònic de Sant Celoni* de Josep M. Abril López,¹³ del 1992, revisat i ampliat el 1997. Segons aquest catàleg, d'antuvi hi ha dues cases a tenir en compte, situades al carrer Ma-

13. Hem d'agrair així mateix a aquest senyor la informació que ens ha facilitat i les gestions que ha fet per a la localització d'aquesta casa.

jor, que correspon a l'antic camí ral de Girona; en primer lloc Can Ribot (carrer Major, 7), que consta que el 1485 era propietat de Guerau de Gualba. Més endavant, però, entre el carrer Major, núm. 19, 21, 23, 25, 27, 29 i 31, i els carrers de Riells, núm. 1, i de Breda, núm. 4 i 6, i davant mateix de l'església de l'Esperança, on eren enterrats els Gualba, hi ha un gran edifici dels segles xv-xvi, de planta rectangular, amb cantonades fetes de carreus i finestres d'estil gòtic tardà, que ocupa tota una illa de cases, anomenada l'illa de Can Bruguera. Segons aquest catàleg, «la tradició popular diu que aquest edifici havia estat hospital i posteriorment residència de monges». Aquesta tradició concorda amb el fet que s'hi allotjaven personatges il·lustres que transitaven pel camí ral de Girona (i així no havien de recórrer a l'hostal comú, que es troba als afores del nucli de la Batllòria), és a dir que també servia d'hostal (hospital), segons el testimoni de Francisco de Zamora, que s'hi allotjà; i també amb el fet que els béns de Maria-Manuela de Peguera beneficiessin les monges saleses.

De fet, en una *Informació sobre la Batllòria i el seu terme*, emesa per l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar, del 5 de febrer de 1993, subscripta per Josep M. Pons i Guri i Hug Palou i Miquel, es fa d'aquesta casa l'afirmació següent: «A la mateixa via hi figura una altra construcció, tal volta una de les més interessants construccions civils de tota la comarca. Situada a la mateixa banda del carrer Major o antic camí ral, té entrada per aquest a través d'un pati, però amb una porta principal que és el número 1 del carrer de Riells. En aquesta part de l'edifici hom observa una portalada i un finestral d'estil gòtic de darreries del segle xv i als altres costats de l'edifici un conjunt de finestres del tipus gòtic decadent, d'un segle xv avançat, amb rústegues floritures i figures ornamentals. Aquest casal erigit pels barons de Montnegre, de la casa de Gualba, havia passat a mans, successivament, dels seus posteriors hereus de les branques Berard, Berard-Ortafà, Berard Santjust, Berard Morera, Peguera-Berard i més tard als barons de Rocafort. L'any 1790 el magistrat Francisco de Zamora, qui freqüentava els bons estatges, qualificà aquest casal de *buena casa*, la qual avui fa força pena de mirar».

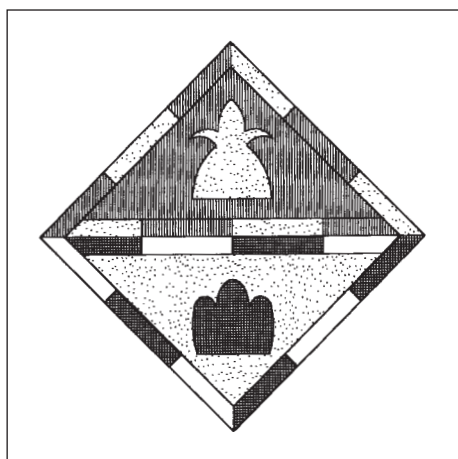
Aquesta localització s'ha pogut confirmar al registre de la propietat de Sant Celoni. Tot i que aquest registre fou destruït el 1936, un

assentament posterior referent al carrer Major núm. 25, que correspon a un dels habitatges en què actualment està dividit aquest casal, recull la informació que l'any 1886 M. Perxachs per mitjà d'uns capítols matrimonials fa donació al seu fill d'aquest habitatge «que fue parte de una casa grande muy antigua y deteriorada que perteneció a Dña. Maria Manuela de Peguera».

Per aquesta informació sabem, a més, que la casa, que devia ésser dividida i venuda, potser després de la mort d'aquesta senyora, es trobava en mal estat el 1886. Ja no era, doncs, la «buena casa» de què parlava Francisco de Zamora el 1790. La decadència es podia haver produït per abandó o falta de manteniment, però, com que segons una informació datada el 1850 referent a l'església propera de Nostra Senyora de l'Esperança que hem pogut obtenir de l'Arxiu Diocesà de Barcelona (capsa de la Batllòria, 304), aquesta església fou cremada en la guerra de la Independència, és possible que el casal dels Gualba, ben pròxim, també patís els efectes d'aquesta guerra.

En qualsevol cas, en aquesta casa és precisament on es trobaven «los mobles i grans i altres coses que el Sr. Guillem Ramon de Gualba ha preses de la heretat de ... Lucrècia de Gualba» i on, en qualsevol cas, d'acord amb les seves disposicions testamentàries, es devien depositar els llibres de Martí Joan de Gualba, inclòs el *Tirant*.

JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

Escut de Lucrècia de Gualba.

El carrer Major de la Batllòria (antic camí ral), entre el casal dels Gualba, a l'esquerra, i l'església de la Mare de Déu de l'Esperança.

Visió de conjunt del casal dels Gualba (la Batllòria).

Façana del carrer de Riells.

Façana del carrer de Riells.